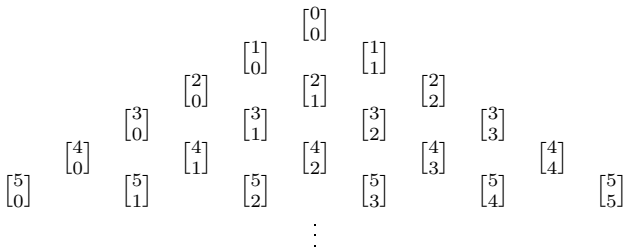
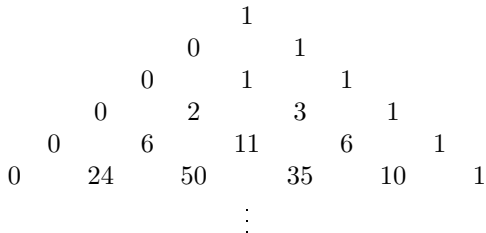

Trójkąt Stirlinga dla cykli:

Trójkąt Stirlinga dla cykli:

Twierdzenie

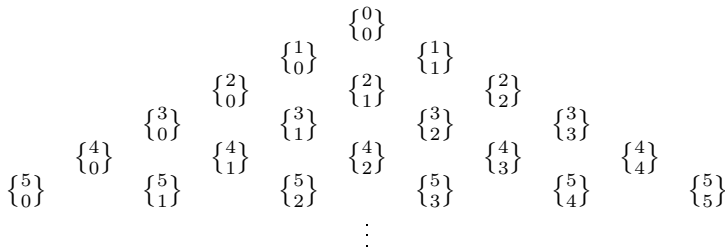
Wzór

$$x^{\overline{n}} = \sum_{k=0}^n \begin{bmatrix} n \\ k \end{bmatrix} x^k$$

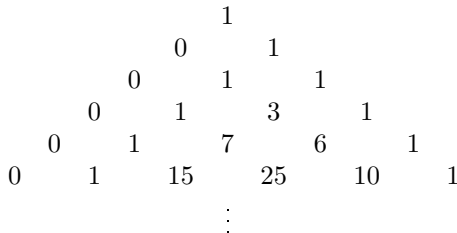
zachodzi dla każdej liczby całkowitej dodatniej n .

- Zauważmy, że jak w powyższym wzorze podstawimy $x = 1$, to otrzymamy jeden z omawianych wcześniej wzorów.
- Dowód powyższego twierdzenia można przeprowadzić indukcyjnie — podobnie do przeprowadzonego wcześniej dowodu analogicznego twierdzenia dla liczb Stirlinga drugiego rodzaju (należy pamiętać, że $x^{\overline{n}} = (x + n - 1)x^{\overline{n-1}}$).

Trójkąt Stirlinga dla podzbiorów:

Trójkąt Stirlinga dla podzbiorów:

Twierdzenie

Dla $n > 0$ zachodzi zależność rekurencyjna

$$\begin{bmatrix} n \\ k \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} n-1 \\ k-1 \end{bmatrix} + (n-1) \cdot \begin{bmatrix} n-1 \\ k \end{bmatrix}.$$

Poniższy dowód jest modyfikacją wcześniej przedstawionego dowodu zależności rekurencyjnej dla liczb Stirlinga drugiego rodzaju.

Dowód. (1/2)

Niech $S = \{a_1, a_2, \dots, a_n\}$. Określimy liczbę podziałów S na k cykli C_1, C_2, \dots, C_k . Zauważmy, że w każdym takim podziale elementy a_1, a_2, \dots, a_{n-1} można rozmieścić albo w cyklach C_1, C_2, \dots, C_{k-1} albo w cyklach $C_1, C_2, \dots, C_{k-1}, C_k$.

W pierwszym przypadku mamy $\begin{bmatrix} n-1 \\ k-1 \end{bmatrix}$ możliwości. Zauważmy, że dla każdego takiego podziału element a_n tworzy ostatni, jednoelementowy cykl $C_k = [a_n]$.

- $\binom{n}{k}$ — liczba k -elementowych podzbiorów zbioru n -elementowego
- $\left\{ \begin{smallmatrix} n \\ k \end{smallmatrix} \right\}$ — liczba podziałów n -elementowego zbioru na k niepustych podzbiorów
- $\left[\begin{smallmatrix} n \\ k \end{smallmatrix} \right]$ — liczba permutacji n -elementowego zbioru zawierających k cykli

Liczby Stirlinga pierwszego rodzaju nazywane są *liczbami cyklicznymi Stirlinga*, a drugiego rodzaju — *liczbami podzbiorowymi Stirlinga*.

Wartości $\begin{bmatrix} n \\ k \end{bmatrix}$ dla małych wartości k :

- $k = 0$.

Podobnie jak w przypadku liczb Stirlinga drugiego rodzaju mamy $\begin{bmatrix} 0 \\ 0 \end{bmatrix} = 1$

oraz $\begin{bmatrix} n \\ 0 \end{bmatrix} = 0$ dla $n > 0$.

- $k = 1$.

Oczywiście $\begin{bmatrix} 0 \\ 1 \end{bmatrix} = 0$. Pamiętamy, że zbiór n -elementowy ma dokładnie $n!$ permutacji. Każdemu cyklowi odpowiada dokładnie n permutacji (każda rozpoczyna się od innego elementu danego zbioru), zatem

$$\begin{bmatrix} n \\ 1 \end{bmatrix} = \frac{n!}{n} = (n-1)!$$

Liczby Stirlinga drugiego rodzaju

Definicja

Podziałem skończonego zbioru S nazywamy rodzinę parami rozłącznych podzbiorów $\{S_1, S_2, \dots, S_k\}$ zbioru S taką, że

$$S_1 \cup S_2 \cup \dots \cup S_k = S.$$

Definicja (liczby Stirlinga drugiego rodzaju)

Symbol $\left\{ \begin{smallmatrix} n \\ k \end{smallmatrix} \right\}$ (czyt. k podzbiorów n) oznacza liczbę sposobów podziału zbioru n -elementowego na k niepustych podzbiorów.

Liczby Stirlinga drugiego rodzaju występują częściej niż liczby Stirlinga pierwszego rodzaju, więc zaczynamy od nich — tak jak James Stirling w swojej książce *Methodus Differentialis* (1730).

Dowód. (2/2)

W drugim przypadku mamy $\left\{ \begin{smallmatrix} n-1 \\ k \end{smallmatrix} \right\}$ możliwości podziału zbioru $\{a_1, a_2, \dots, a_{k-1}\}$ na S_1, S_2, \dots, S_k . Zauważmy, że w przypadku każdego takiego podziału element a_n może trafić do jednego z k zbiorów S_1, S_2, \dots, S_k . Zatem w tym przypadku mamy $k \cdot \left\{ \begin{smallmatrix} n-1 \\ k \end{smallmatrix} \right\}$ możliwości.

Ostatecznie

$$\left\{ \begin{smallmatrix} n \\ k \end{smallmatrix} \right\} = \left\{ \begin{smallmatrix} n-1 \\ k-1 \end{smallmatrix} \right\} + k \cdot \left\{ \begin{smallmatrix} n-1 \\ k \end{smallmatrix} \right\}.$$

Wartości $\left\{ \begin{matrix} n \\ k \end{matrix} \right\}$ dla małych n i k :

$n \backslash k$	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
2	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
3	0	1	3	1	0	0	0	0	0	0
4	0	1	7	6	1	0	0	0	0	0
5	0	1	15	25	10	1	0	0	0	0
6	0	1	31	90	65	15	1	0	0	0
7	0	1	63	301	350	140	21	1	0	0
8	0	1	127	966	1701	1050	266	28	1	0
9	0	1	255	3025	7770	6951	2646	462	36	1

Uwaga!

W przypadku, gdy $n \geq 0$ i $k < 0$ zakładamy, że $\left\{ \begin{matrix} n \\ k \end{matrix} \right\} = 0$.

Wartości $\left\{ \begin{smallmatrix} n \\ k \end{smallmatrix} \right\}$ dla małych wartości k :

- $k = 0$.

Przyjmujemy, że $\left\{ \begin{smallmatrix} 0 \\ 0 \end{smallmatrix} \right\} = 1$. Jeżeli $n > 0$ to, oczywiście, $\left\{ \begin{smallmatrix} n \\ 0 \end{smallmatrix} \right\} = 0$.

- $k = 1$.

Mamy $\left\{ \begin{smallmatrix} 0 \\ 1 \end{smallmatrix} \right\} = 0$. Dla $n > 0$ istnieje dokładnie jeden n -elementowy podział n -elementowego zbioru, więc

$$\left\{ \begin{smallmatrix} n \\ 1 \end{smallmatrix} \right\} = 1.$$

- $k = 2$.

Oczywiście $\left\{ \begin{smallmatrix} 0 \\ 2 \end{smallmatrix} \right\} = 0$. Załóżmy, że $n > 0$. Chcemy rozbić zbiór

$S = \{a_1, a_2, \dots, a_n\}$ na dwa podzbiory S_1 i S_2 . Bez straty ogólności możemy przyjąć, że $a_1 \in S_1$. Pozostałe a_i możemy przypisać do zbioru S_1 na 2^{n-1} sposobów, ale musimy pamiętać, że nie możemy do niego przypisać wszystkich elementów zbioru S . Zatem

$$\left\{ \begin{smallmatrix} n \\ 2 \end{smallmatrix} \right\} = 2^{n-1} - 1.$$

Odwrotny algorytm Euklidesa

Algorytm służy wyznaczenia u i v takich, że $a \cdot u + b \cdot v = \text{NWD}(a, b)$.

- Obliczamy $\text{NWD}(a, b)$ korzystając z algorytmu Euklidesa otrzymując ciąg równań

$$a = q_1 \cdot b + r_1, \quad b = q_2 \cdot r_1 + r_2, \quad r_1 = q_3 \cdot r_2 + r_3, \quad \dots, \\ r_{n-3} = q_{n-1} \cdot r_{n-2} + r_{n-1}, \quad r_{n-2} = q_n \cdot r_{n-1} + r_n, \quad r_{n-1} = q_{n+1} \cdot r_n.$$

- Z i -tego równania wyznaczamy wartość r_i dla każdego $i = 1, 2, \dots, n$ (więc pomijamy ostatnie równanie).
- Wyliczone r_n daje nam równanie $\text{NWD}(a, b) = r_{n-2} - q_n \cdot r_{n-1}$.
Do tego równania wstawiamy wyliczoną wartość r_{n-1} (w ten sposób otrzymujemy $\text{NWD}(a, b)$ w kombinacji liniowej r_{n-2} i r_{n-3}).
- Kontynuujemy podstawianie r_{n-2} , r_{n-3} itd. aż do r_1 , po drodze upraszczając współczynniki. W efekcie dostajemy zapis implikujący wartości u i v .

$ x $	wartość bezwzględna liczby x
$\text{NWD}(a, b)$	największy wspólny dzielnik liczb a i b
$\text{NWW}(a, b)$	najmniejsza wspólna wielokrotność liczb a i b
$\min\{a, b\}$	niewiększa z liczb a i b
$\max\{a, b\}$	niemniejsza z liczb a i b
$a b$	liczba a jest dzielnikiem liczby b
$a \perp b$	liczby a i b są względnie pierwsze
\mathbb{N}	zbiór liczb naturalnych, $\mathbb{N} = \{1, 2, 3, \dots\}$
\mathbb{Z}	zbiór liczb całkowitych, $\mathbb{Z} = \{\dots, -2, -1, 0, 1, 2, \dots\}$
\mathbb{Z}_n	zbiór reszt z dzielenia przez n , $\mathbb{Z}_n = \{0, 1, \dots, n-1\}$
\mathbb{P}	zbiór liczb pierwszych
p_i	i -ta liczba pierwsza

Definicja

Liczba $n \in \mathbb{N}$ jest **liczbą pierwszą**, jeżeli n ma dokładnie dwa dodatnie dzielniki.

- 0 nie jest liczbą pierwszą (po pierwsze nie jest liczbą dodatnią, a po drugie ma nieskończenie wiele dzielników).
- 1 nie jest liczbą pierwszą (ma dokładnie jeden dodatni dzielnik).
- Początkowe liczby pierwsze: 2, 3, 5, 7, 11, 13, 17, 19, 23.
- Liczby naturalne większe od 1 dzielimy na liczby pierwsze i liczby złożone (złożone to te, które nie są pierwsze).
- 1 nie jest ani liczbą pierwszą, ani liczbą złożoną.
- Zbiór liczb pierwszych oznaczamy przez \mathbb{P} .

Definicja NWW

Niech $a, b \in \mathbb{Z}/\{0\}$. Liczbę $D \in \mathbb{N}$ nazywamy **najmniejszą wspólną wielokrotnością** liczb a i b , gdy

- $a|D$ i $b|D$,
- jeżeli dla $c \in \mathbb{N}$ mamy $a|c$ i $b|c$, to $D|c$.

Najmniejszą wspólną wielokrotność liczb a i b oznaczamy jako $\text{NWW}(a, b)$.

Przykład

$$\text{NWW}(6, 8) = 24, \quad \text{NWW}(14, -17) = 238, \quad \text{NWW}(-3, -9) = 9.$$

W literaturze często można spotkać się z oznaczeniami $\text{NWD}(a, b) = (a, b)$ i $\text{NWW}(a, b) = [a, b]$.

Definicja NWD

Niech $a, b \in \mathbb{Z}$ i niech co najmniej jedna z nich jest różna od 0. Liczbę naturalną d nazywamy **największym wspólnym dzielnikiem** liczb a i b , gdy

- $d|a$ i $d|b$,
- jeżeli dla $c \in \mathbb{N}$ mamy $c|a$ i $c|b$, to $c|d$.

Największy wspólny dzielnik liczb a i b oznaczamy jako $\text{NWD}(a, b)$.

Przykład

$$\text{NWD}(6, 8) = 2, \quad \text{NWD}(14, -17) = 1, \quad \text{NWD}(-3, -9) = 3, \quad \text{NWD}(0, 24) = 24.$$

Przykład

Wyznaczyć największy wspólny dzielnik oraz najmniejszą wspólną wielokrotność liczb 48 i 180.

Stosując algorytm Euklidesa otrzymujemy

$$180 = 3 \cdot 48 + 36$$

$$48 = 1 \cdot 36 + 12$$

$$36 = 3 \cdot 12$$

Zatem $\text{NWD}(48, 180) = 12$.

Z faktu $\text{NWD}(a, b) \cdot \text{NWW}(a, b) = |a \cdot b|$ otrzymujemy $\text{NWW}(a, b) = \frac{|a \cdot b|}{\text{NWD}(a, b)}$.

Zatem

$$\text{NWW}(48, 180) = \frac{48 \cdot 180}{12} = \frac{4 \cdot 180}{1} = 720.$$

Czy z powyższego dowodu wynika, że liczba P jest liczbą pierwszą? Nie!

$$2 + 1 = 3 \in \mathbb{P}$$

$$2 \cdot 3 + 1 = 7 \in \mathbb{P}$$

$$2 \cdot 3 \cdot 5 + 1 = 31 \in \mathbb{P}$$

$$2 \cdot 3 \cdot 5 \cdot 7 + 1 = 211 \in \mathbb{P}$$

$$2 \cdot 3 \cdot 5 \cdot 7 \cdot 11 + 1 = 2311 \in \mathbb{P}$$

$$2 \cdot 3 \cdot 5 \cdot 7 \cdot 11 \cdot 13 + 1 = 59 \cdot 509$$

$$2 \cdot 3 \cdot 5 \cdot 7 \cdot 11 \cdot 13 \cdot 17 + 1 = 19 \cdot 97 \cdot 277$$

$$2 \cdot 3 \cdot 5 \cdot 7 \cdot 11 \cdot 13 \cdot 17 \cdot 19 + 1 = 347 \cdot 27\,953$$

$$2 \cdot 3 \cdot 5 \cdot 7 \cdot 11 \cdot 13 \cdot 17 \cdot 19 \cdot 23 + 1 = 317 \cdot 703\,763$$

$$2 \cdot 3 \cdot 5 \cdot 7 \cdot 11 \cdot 13 \cdot 17 \cdot 19 \cdot 23 \cdot 29 + 1 = 331 \cdot 571 \cdot 34\,231$$

$$2 \cdot 3 \cdot 5 \cdot 7 \cdot 11 \cdot 13 \cdot 17 \cdot 19 \cdot 23 \cdot 29 \cdot 31 + 1 = 200\,560\,490\,131 \in \mathbb{P}$$

$$2 \cdot 3 \cdot 5 \cdot 7 \cdot 11 \cdot 13 \cdot 17 \cdot 19 \cdot 23 \cdot 29 \cdot 31 \cdot 37 + 1 = 181 \cdot 60\,611 \cdot 676\,421$$

Zatem konstrukcja w powyższym dowodzie nie daje przepisu na tworzenie coraz większych liczb pierwszych, a jedynie wskazuje, że istnieją liczby pierwsze nienależące do dowolnego skończonego zbioru liczb pierwszych.

Stwierdzenie

Dla dowolnej liczby pierwszej p i liczby całkowitej dodatniej α zachodzi:

- $\varphi(p) = p - 1$,
- $\varphi(p^\alpha) = p^\alpha \cdot \left(1 - \frac{1}{p}\right)$.

Dowód.

- Liczba pierwsza p jest względnie pierwsza z każdą z liczb $1, 2, \dots, p - 1$.
- Zauważmy, że jedynie wielokrotności liczby pierwszej p mają wspólny nietrywialny dzielnik z p^α . Zatem w zbiorze $\{1, 2, \dots, p^\alpha - 1\}$ liczbami niebędącymi liczbami względnie pierwszymi z p^α są

$$1 \cdot p, 2 \cdot p, \dots, (p^{\alpha-1} - 1) \cdot p,$$

więc ich liczba wynosi $p^{\alpha-1} - 1$. Zatem

$$\varphi(p^\alpha) = (p^\alpha - 1) - (p^{\alpha-1} - 1) = p^\alpha - p^{\alpha-1} = p^\alpha \left(1 - \frac{1}{p}\right).$$

Definicja

Dla każdej liczby $n \in \mathbb{N}/\{1\}$ określamy liczbę $\varphi(n)$ jako liczbę dodatnich liczb całkowitych mniejszych od n i względnie pierwszych z n :

$$\varphi(n) = \left| \{1 \leq k < n : k \perp n\} \right|.$$

Funkcję $\varphi = \varphi(n)$ nazywamy **funkcją φ -Eulera**.

Przykład

Obliczmy $\text{NWD}(k, 12)$ dla k mniejszych od 12:

$$\begin{aligned} \text{NWD}(1, 12) &= 1, & \text{NWD}(4, 12) &= 4, & \text{NWD}(7, 12) &= 1, & \text{NWD}(10, 12) &= 2, \\ \text{NWD}(2, 12) &= 2, & \text{NWD}(5, 12) &= 1, & \text{NWD}(8, 12) &= 4, & \text{NWD}(11, 12) &= 1. \\ \text{NWD}(3, 12) &= 3, & \text{NWD}(6, 12) &= 6, & \text{NWD}(9, 12) &= 3, \end{aligned}$$

Zatem

$$\varphi(12) = \left| \{1, 5, 7, 11\} \right| = 4.$$

Twierdzenie

Liczb pierwszych jest nieskończenie wiele.

Dowód.

Załóżmy nie wprost, że teza twierdzenia jest fałszywa, tj. zbiór liczb pierwszych jest skończony. Zatem dla pewnej liczby naturalnej n mamy

$$\mathbb{P} = \{p_1, p_2, \dots, p_n\}.$$

Niech P będzie następnikiem iloczynu wszystkich elementów powyższego zbioru \mathbb{P} :

$$P = 1 + \prod_{i=1}^n p_i.$$

Zauważmy, że liczba P przy dzieleniu przez p_i (dla $i = 1, 2, \dots, n$) daje resztę 1, zatem liczba P nie jest podzielna przez żadną liczbę pierwszą — uzyskaliśmy sprzeczność. □

Powyższy dowód ma ~ 2500 lat (*Elementy* Euklidesa).